

KAPITTEL 8

OPPSUMMERING OG KOMMENTARER

I dette kapittelet oppsummerer vi resultatene fra Civic-undersøkelsen for videregående skole. Oppsummeringen er delt i tre hoveddeler. Den første tar for seg hovedtrekk ved elevenes *demokratiske beredskap og engasjement*. Den andre hoveddelen oppsummerer *skole, undervisning og lærere*. Den siste delen ser på *likheter, forskjeller og sammenhenger* i materialet og drøfter spesielle funn nærmere.

Hovedresultater

Undersøkelsen gir et bilde av 18-åringene som er godt forberedt til å tre inn i sine roller som borgere i et demokratisk samfunn. De er kunnskapsrike, de har demokratiske ferdigheter, de er holdningssterke og de har gode oppfatninger om hva som er bra og ikke bra for demokratiet. Nesten alle vil stemme ved valg og noen vil stille som representanter. Relativt mange kan tenke seg å delta i utenomparlamentarisk politisk virksomhet.

18-åringene har en god demokratisk beredskap, både i forhold til 14-åringene og i forhold til ungdom i andre land. 18-åringenes vilje til engasjement er moderat, bedre enn blant 14-åringene, men noe svakere enn viljen vi finner hos ungdom i andre land.

Kartleggingen viser noen kjønnsforskjeller og noen forskjeller knyttet til elevenes hjemmebakgrunn. Guttene kan litt mer om demokrati og er litt mer interessert i politikk enn jentene. Jentene støtter innvandreres og kvinners rettigheter litt mer enn guttene. Bedre hjemmeressurser i form av bøker og foreldre med lang utdanning fører til sterkere kognitiv skåre. Og kognitiv skåre henger sammen med både oppfatninger, holdninger og engasjement.

Kognitiv skåre er den skolefaktor som virker sterkest. Men flere andre skolefaktorer, og særlig opplevelsen av et åpent klasseromsklima, henger også sammen med utviklingen av elevenes demokratiske beredskap og engasjement.

Hovedtrekk ved elevenes beredskap

Elevenes demokratiske beredskap er kartlagt som en syntese av demokratirelaterte kunnskaper, ferdigheter, oppfatninger og holdninger.

Kartleggingen viser at de fleste elevene har grunnleggende kunnskaper og ferdigheter, er orientert mot bestemte verdier og holdninger og gir uttrykk for gode oppfatninger.

Kunnskaper og ferdigheter

- De norske elevene svarer bra på grunnleggende kunnskapsspørsmål om demokrati og demokratiske institusjoner.
- De norske elevene svarer godt på spørsmål som kartlegger ferdigheter i å lese og tolke politisk informasjon.
- De norske elevene svarer svakere på spørsmål som kartlegger kunnskaper om og ferdigheter i økonomi.
- Samlet dokumenterer de norske elevene solide kunnskaper og ferdigheter på demokratirelaterte områder.

Oppfatninger

- 18-åringer er i høy grad enige om hvilke faktorer som er bra eller ikke så bra for demokratiet.
- Nesten alle elevene er enige om at en god, voksen samfunnsborger adlyder lovene, gjør noe for å beskytte miljøet, støtter arbeid for menneskerettigheter, er glad i landet sitt og stemmer ved alle valg.
- Elevene er mer positive til en deltakerorientert enn til en representativt orientert samfunnsborger.
- Det kan virke som om begreper som politiker og politikk «skremmer» elevene. Utsagn som inneholder slike begreper får en relativt lav tilslutning.
- Elevene ønsker en stat med stort ansvarsområde, men gir litt sterkere støtte til statens ansvar for sosiale enn for økonomiske forhold.

Holdninger

- De fleste elever har en positiv holdning til landet sitt, uten at det er en sterk nasjonalisme som kommer til uttrykk.
- Elevenes holdninger til nasjonen ligger nærmere en demokratisk nasjonalisme enn en etnosentrisk nasjonalisme.
- Åtte av ti norske elever er enig i at innvandrere bør ha de samme rettigheter som alle andre.

- Elevene uttrykker mindre støtte til innvandreres rettigheter når det de tar stilling til, er politisk kontroversielt eller vanskelig.
- De norske 18-åringene er litt nølende til å støtte anti-demokratiske gruppers ytringsrett. Mange elever tar ikke stilling.
- Norske elever er sterkt likestillingsorienterte. Det gjelder både jentene og guttene.
- Elevene har relativt sterk tillit til myndighetene.
- Nyhetssendinger i fjernsyn får sterkest tillit, mens avisene får noe lavere tillit.
- Bare tre av ti elever har tillit til de politiske partiene.

Hovedtrekk ved elevenes engasjement

Elevenes demokratiske beredskap regnes som et viktig grunnlag for å utvikle *interesse og engasjement* for demokratiet som samfunns- og styringsform – samtidig som interesse og engasjement står i et gjensidig påvirkningsforhold til hverandre.

Elevene er moderat interessert i politikk, men mange diskuterer politikk i ulike situasjoner. Nesten alle elevene vil stemme ved valg, mens få kan tenke seg å stille til valg. Viljen til å delta i fredelige demonstrasjoner og samle inn underskrifter på opprop er større.

Interesse

- Fire av ti elever i videregående skole svarer at de er interessert i politikk.
- To av ti elever svarer at de diskuterer politikk både hjemme, med jevnaldrende og med lærere på skolen. Nær åtte av ti elever diskuterer politikk i en av disse situasjonene.
- En svært stor del av de norske elevene følger med på fjernsynsnyheter og leser avisnyheter av og til eller ofte.

Nåtidig deltakelse

- 12% av elevene i videregående skole er eller har vært medlem av en politisk ungdomsorganisasjon.
- Mange elever er aktive i idrett eller er med i idrettslag og får der viktige erfaringer med samhandling og plikter.

- Nesten fire av fem norske elever svarer at de har samlet inn penger til godt formål, langt flere enn i noen andre land.

Framtidig representativ deltakelse

- Ni av ti elever svarer at de vil stemme ved Stortingsvalg når de blir voksne.
- Åtte av ti elever svarer at de vil skaffe seg informasjon om kandidatene før de stemmer.
- Relativt få elever regner med å melde seg inn i et politisk parti, og enda færre vil stille som kandidat til kommunevalg.

Framtidig deltakerdemokratisk deltakelse

- Fire av ti elever svarer at de regner med å delta i fredelige protestmarsjer eller møter.
- To av ti elever svarer at de vil samle underskrifter på et opprop.

Skole, undervisning og lærere

En av hovedbegrunnelsene for å gjennomføre Civic-undersøkelsen, har vært å undersøke *skolens* betydning for utvikling av elevenes demokratiske beredskap og engasjement. Læreplanene er tydelige når det gjelder oppgaver i demokrati-opplæring, og skolen er en av de institusjoner som mest eksplisitt forbereder unge mennesker på deres rolle som samfunnsborgere, det vil i denne sammenheng si som deltakere i demokratisk politisk virksomhet.

Elevenes egen oppfatning er at de har lært sentrale demokratirelaterte kunnskaper, ferdigheter og holdninger på skolen, og de ser positivt på betydningen av elevdeltakelse i skolesamfunnet. Lærerne mener at skolen er betydningsfull i utviklingen av elevenes beredskap.

Hovedtrekk ved elevenes og lærernes oppfatning av skolen

Elevenes egen oppfatning av hva de har lært

- En stor gruppe elever mener at de har lært sentrale demokratirelaterte kunnskaper, ferdigheter og holdninger på skolen.
- Elevenes oppfatning av å ha lært noe om demokrati i undervisningen betyr mye for deres tillit til myndighetene.

Elevenes oppfatning av undervisningen og klasseromsklimaet

- Undervisningen i klassene i undersøkelsen er preget av både det tradisjonelle og det mer moderne, både av formidling og mer elevaktiviserende arbeidsformer.
- Mange elever i 2. klasse i videregående skole har en opplevelse av et åpent klasseromsklima.
- Norske elevers opplevelse av å delta i et åpent klasseromsklima har betydning for deres støtte til innvandreres rettigheter.

Elevenes oppfatning av betydningen av elevdeltakelse

- Elevene i videregående skole svarer positivt på betydningen av elevdeltakelse i skolen.
- Tro på betydningen av elevdeltakelse er viktig for elevenes støtte til innvandreres rettigheter.

Elevenes deltakelse i skolesamfunnet

- Mer enn halvparten av elevene har vært eller er tillitsvalgte i klassen eller elevrådet.
- Elevene i 2. klasse i videregående skole svarer at de i relativt stor grad er med på planlegging, valg av arbeidsmåter og vurdering.

Lærernes oppfatning av demokratiundervisningen

- Nesten alle lærerne er enig om at demokratiemner bør være obligatoriske, men ikke undervises som et eget fag.
- Nesten alle lærerne mener at demokratiundervisningen er betydningsfull for elevenes politiske og demokratiske utvikling.
- Mange av lærerne mener at demokratiundervisningen legger mest vekt på kunnskaper om samfunnet, og at den bør legge mer vekt på kritisk tenkning, politisk deltakelse og utvikling av verdier.
- Lærerne mener at elevene bør lære å forstå at en god samfunnsborger både er lojal overfor samfunnet og aktivt deltakende på vegne av demokratiet.
- Lærerne bruker varierte arbeidsmåter i demokratiundervisningen.

Sammenlikninger og sammenhenger i materialet

Her ser vi på hvordan forskjellige bakgrunnsvariabler bidrar til analysen av likheter og forskjeller mellom elevene. Videre oppsummerer vi sammenlikningene som er gjort mellom 9. klasse i grunnskolen og 2. klasse i videregående skole, mellom elevene på allmennfag og yrkesfag og mellom de 14 landene som har deltatt i undersøkelsen. Til slutt drøfter vi noen viktige spørsmål som springer ut av funn i undersøkelsen.

Betydningen av bakgrunnsvariabler

De ulike bakgrunnsvariablene er beskrevet i kapittel 1: «Civic-undersøkelsen, metoder og analyse». Her oppsummerer vi kort den betydning de synes å ha.

Geografisk tilhørighet og språk

Det trer bare fram svake signifikante forskjeller når vi bruker disse variablene. Det er altså ingen vesentlige forskjeller i undersøkelsen hva gjelder hvor en bor eller om en snakker bokmål eller nynorsk. Men indirekte betyr det noe hvor en bor, fordi både de kognitive og affektive resultatene synes å henge sammen med hvilken skole elevene går på og hvilke boligområder en kommer fra.

Minoritetsspråklig bakgrunn

Generelt skiller elever med minoritetsspråklig bakgrunn seg lite ut fra gjennomsnittet. Forskjellene er små, og det er viktig å merke seg at det ikke er større forskjeller på samlevariablene for oppfatninger, holdninger, interesse og engasjement for de minoritetsspråklige elevene.

Kjønnforskjeller

Det er noen kjønnforskjeller å spore i undersøkelsen. Vi finner forskjeller i kognitiv skåre mellom gutter og jenter som vi ikke fant for 9.-klassingene. Det er særlig kunnskaper om økonomi som skaper forskjellen i guttenes favør.

Jentene er mer støttende enn guttene overfor innvandreres muligheter og rettigheter. Jentene er også mest positive til kvinners rettigheter. De norske guttene er likevel – internasjonalt sett – blant de mest positive til kvinners rettigheter. Jenter gir i større grad enn gutter tilslutning til den deltakerorienterte samfunnsborgeren. Men guttene svarer at de er mer interessert i politikk enn jentene

Hjemmebakgrunn

Elever fra ressursrike hjem operasjonalisert ved antall bøker hjemme, skårer høyere enn elever fra hjem med mindre kulturell og økonomisk kapital. Elevenes hjemmebakgrunn er også av betydning på flere enkeltvariabler, blant annet i forhold til om de er positive til «statens ansvar for velferd, miljø, ro og orden».

Det er samvariasjon mellom mors og fars utdanning på den ene siden og skåre på den kognitive testen på den andre.

Elevenes planer for egen utdanning spiller en sterkere rolle enn foreldrenes utdanning. Dette henger særlig sammen med at eleven allerede er i gang med å realisere sine planer gjennom sitt valg av studieretning. Planene for egen utdanning virker sterkest på de kognitive spørsmålene og på holdningene til kvinner og innvandrere.

Medier og nyhetsorientering

Det å følge med på nyheter slår generelt sett svært lite ut i undersøkelsen. Dette kan henge sammen at nesten alle elevene oppgir at de holder en avis, og dermed skiller ikke denne variabelen mellom ulike grupper av elever. De som ser svært mye eller ikke i det hele tatt på TV, har noe lavere skåre på den kognitive testen enn det gjennomsnittet har.

Sammen med venner/jevnaldrende

Elevene ble spurt om de var mye sammen med jevnaldrende og om de var mye ute om ettermiddagen/kvelden. Disse indikatorene har gitt få og små utslag, og det er derfor i liten grad henviset til samvær med jevnaldrende i analysene av elevenes kognitive skåre, oppfatninger, holdninger, interesse og engasjement.

Betydningen av kognitiv skåre

I Civic-undersøkelsen regnes den samlede skåre for kunnskaper og ferdigheter for en skolerelatert variabel, selv om den også henger sammen med sosiokulturell og sosioøkonomisk bakgrunn.

Kognitiv skåre skiller seg ut som den skolefaktor som betyr mest for elevenes oppfatninger, holdninger, og aktivitetsplaner. Vi ser altså en klar sammenheng mellom kunnskaper og ferdigheter på den ene siden, og ønskede oppfatninger om demokrati og en ideell samfunnsborger, tolerante og empatiske holdninger, interesse og deltakelsesvilje. Men det er viktig å merke seg at betydningen av kunnskaper har sin begrensning. Mange andre faktorer spiller også inn.

- Forskjellene mellom det høyest og det lavest skårende kognitive kvartilet viser en klar sammenheng mellom oppfatninger av demokrati og gode kunnskaper om demokrati.
- Elevene i det høyest skårende kognitive kvartilet svarer mer konsekvent og prinsipielt, mens elever i det lavest skårende kvartilet svarer mer inkonsekvent.
- Elever med høy skåre på den kognitive testen er mer positive til den deltakerorienterte samfunnsborgeren enn de som har lav skåre
- Elevene med høyest kognitiv skåre er mer positive til at staten skal ha ansvar for mange felter, enn det elever med lavere kognitiv skåre er.
- Toleranse og internasjonal orientering henger sammen med høy kognitiv skåre. Restriktive holdninger henger sammen med lav kognitiv skåre.
- Kognitiv skåre er den bakgrunnsfaktor som betyr mest for elevenes støtte til anti-demokratiske grupper.
- Kunnskaper og ferdigheter er viktig både for politisk interesse og for vilje til å diskutere politikk.
- Støtte til innvandrere samvarierer positivt med elevenes kunnskaper om demokratiet.

Betydningen av klassefaktoren

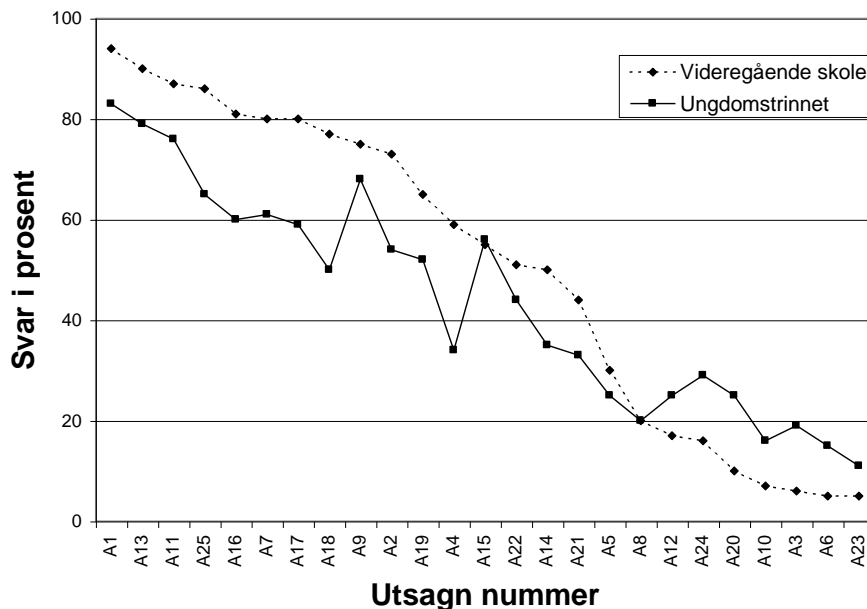
I kapitlet om skole og lærere antydte vi at *klassen* som analyseenhet ville gi en indirekte og annen informasjon om skolens betydning for elevenes demokratiske beredskap og engasjement. Forskjeller mellom klasser i undersøkelsen er til dels betydelige, større enn dem vi fant for grunnskolen. Dette gir viktige indikasjoner om at læringsmiljøet påvirker elevenes resultater. Det er grunn til å tro at kvaliteten på samspillet i klassen henger sammen med lærerstil, undervisnings- og læringsstrategier og klasseromsklimaet. Men noe av effekten skyldes også opphopning av elever med likeartet hjemmebakgrunn.

2. klasse i videregående skole sammenliknet med 9. klasse i grunnskolen

Forskjellene mellom de eldre og yngre elevene er i hovedsak slik vi forventet. Elevene i videregående kan betydelig mer, de har bedre ferdigheter og klarere og riktigere oppfatninger av både demokrati og en god voksen samfunnsborger. De eldre elevenes holdninger til kvinners rettigheter er mer positive, mens holdningen til innvandreres rettigheter er litt mindre positiv. Elevene i

videregående skole har noe lavere tillit til myndighetene og de politiske partiene enn elevene i 9. klasse.

Diagrammet i figur 8.1. illustrerer hvordan oppfatninger av hva som er bra og ikke så bra for demokratiet har blitt tydeligere for elevene i 2. klasse i videregående skole.

Figur 8.1: *Oppfatninger av demokratiet blant 9.-klassinger i grunnskolen og 2.klassinger i videregående skole*

- Forskjellen i kognitive resultater mellom 9.-klasse og 2.-klasse i videregående skole er relativt stor og et tilfredsstillende uttrykk for både modning og læring.
- Forskjellen i gjennomsnittlig kognitiv skåre mellom klasser i videregående er dobbelt så stor som forskjellene mellom klasser i grunnskolen.
- Flere elever i videregående skole enn på ungdomstrinnet tar stilling og slutter seg til allmenne oppfatninger av hva som er bra og ikke bra for demokratiet.
- Tendensen til å støtte en deltakerorientert samfunnsborger er enda klarere i videregående skole enn i grunnskolen.
- Flere elever i videregående skole enn på ungdomstrinnet støtter en stat med stort ansvarsområde.
- 18-åringene har en enn litt lavere gjennomsnittsskåre for innvandrerstøtte enn 14-åringene hadde.
- 18-åringene er enda mer støttende overfor kvinners rettigheter enn det 14-åringene var

- Elever i videregående skole uttrykker noe mindre tillit til politiske institusjoner og mer tillit til nyhetsformidlingen i mediene sammenliknet med elever i 9. klasse.
- Interessen for politikk er betydelig sterkere blant elever i videregående skole enn blant elever i grunnskolen.
- Over dobbelt så mange elever i videregående skole som i 9. klasse i grunnskolen svarer at de er eller har vært medlemmer i en politisk ungdomsorganisasjon.
- Flere elever i videregående skole enn i 9. klasse svarer at de vil stemme ved Stortingsvalg.
- Færre elever i videregående skole enn fra 9. klasse sier at de vil stille som kandidater ved kommunevalg.
- Flere elever i videregående skole enn i 9. klasse svarer at de vil demonstrere, men færre regner med å samle inn underskrifter på opprop.
- I videregående skole er det svært mange flere elever enn i ungdomsskolen som svarer at de har lært at det er viktig å stemme ved valgene.
- Elever i 2. klasse i videregående skole opplever et åpnere klasseromsklima enn elevene i 9. klasse.
- En langt større andel elever i videregående enn i 9. klasse opplever medvirkning i planlegging, valg av arbeidsmåter og vurdering
- Betydningen av gå sammen om noe er enda sterkere i videregående skole enn det var i grunnskolen.

Allmennfag sammenliknet med yrkesfag

På det mer teoripregede allmennfag får elevene en høyere skåre på kunnskaper og ferdigheter. Elevene på yrkesfag gir svakere støtte til innvandreres og kvinner rettigheter. Yrkesfagelevne er også litt mindre villige til å stemme ved valg og delta i deltakerdemokratiske aktiviteter. Men yrkesfagelevne medvirker mer i planlegging, valg av arbeidsmåter og vurdering enn elevene på allmennfag.

- Elevene fra allmennfag skårer noe høyere på de kognitive spørsmålene enn elevene fra yrkesfag.
- Tendensen til deltakerorientering er klarere på allmennfag enn på yrkesfag.
- Flere elever på allmennfag støtter statens ansvar for velferd, miljø, ro og orden enn elevene på yrkesfag gjør.

- Andelen av elever som er åpne får påvirkning fra andre land, er stor blant elever både på allmennfag og yrkesfag.
- Andelen av elever som kan virke mest restriktive overfor fremmed påvirkning, synes å være størst på yrkesfaglige linjer.
- Elever på yrkesfag uttrykker betydelig lavere støtte til innvandreres rettigheter enn elever på allmennfag.
- Elever i yrkesfaglige studieretninger er mer restriktive overfor anti-demokratiske grupper enn elever på allmennfag.
- Elevene på allmennfag uttrykker noe sterkere støtte til kvinners rettigheter enn elevene på yrkesfag, men skårene er høye i begge skoleslag.
- Jentene på allmennfag er mest støttende overfor kvinners rettigheter, guttene på yrkesfag minst.
- Elever på yrkesfag uttrykker noe lavere tillit til myndighetene enn elever på allmennfag.
- Elever på allmennfag er mer interessert i politikk enn elever på yrkesfag.
- Nesten alle elever på allmennfag og noen færre på yrkesfag sier de vil stemme ved stortingsvalg.
- Elevene på yrkesfag medvirker mest i planlegging, valg av arbeidsmåter og vurdering i videregående skole.

Norge i forhold til andre land

Norske elever gjør det bra i forhold til elevene i andre land. Den kognitive skåren er helt nær våre nordiske naboer og over de fleste andre land, og oppfatningene av demokrati og den gode samfunnsborger er også nær det internasjonale gjennomsnittet. Holdningene til kvinners rettigheter er av de sterkeste internasjonalt, mens holdningene til innvandreres rettigheter er litt under det internasjonale gjennomsnittet. Norske elever synes litt mindre patriotiske enn gjennomsnittet, mens tilliten til myndighetene er av de sterkeste blant deltakerlandene. De norske elevene er av dem som opplever klasserommet mest åpent.

- De norske elevene skårer kognitivt helt nær elevene i de andre nordiske landene og over elever fra andre land i undersøkelsen.
- De norske elevene har oppfatninger om demokratiet som ligger helt nær det internasjonale gjennomsnittet.

- Norske elever skiller seg ut ved at de ligger under det internasjonale gjennomsnittet når det gjelder støtte til den representativt orienterte samfunnsborgeren, men over gjennomsnittet når det gjelder støtte til den deltakerorienterte samfunnsborgeren.
- Elevene i alle de deltakende landene slutter i stor grad opp om velferdsstaten.
- Internasjonalt ligger Norge litt under gjennomsnittet for alle deltakende land når det gjelder positive holdninger til nasjonen.
- Norske elever i videregående skole ligger under det internasjonale gjennomsnittet når det gjelder støtte til innvandreres rettigheter, mens 9.-klassingene lå over.
- Internasjonalt befinner de norske elevene seg i en liten gruppe av land som gir svært sterk støtte til kvinner rettigheter.
- Danske, sveitsiske og norske elever ligger høyest på den internasjonale skalaen for tillit til myndighetene.
- De norske elevene befinner seg i den gruppen av land som opplever klasseromsklimaet mest åpent.

Den norske demokratiske gjennomsnittseleven

Vi har funnet en norsk elev med gode kunnskaper og ferdigheter, en elev som identifiserer seg med demokratiske normer, verdier og oppfatninger. Eleven ser for seg en krevende samfunnsborger og forsvare en omfattende velferdsstat. Han og hun, særlig *hun*, er sterkt likestillingsorienterte og støttende overfor innvandreres rettigheter i samfunnslivet. Eleven tenker oftest prinsipielt om politiske spørsmål. Gjennomsnittseleven uttrykker relativt sterk tillit til myndigheter og politiske institusjoner – bortsett fra de politiske partiene, men framstår likevel ikke som ukritisk.

Eleven viser stor vilje til å stemme, men ser ellers ikke seg selv som særlig aktiv deltaker i det representative demokrati. Samtidig er den norske gjennomsnittseleven noe mer orientert mot en mer direkte deltakelse i demokratisk virksomhet. I skolen opplever eleven et klasseromsklima som er åpent for uenighet og diskusjon. Eleven synes i tillegg at samarbeid er svært viktig og at medbestemmelse er betydningsfullt.

Samlevariabler i undersøkelsen

Samlet kan forskjellene mellom skoleslagene og mellom Norge og andre land uttrykkes ved hjelp av samlevariablene i undersøkelsen. Tabell 8.2 viser skåre

for kognitive og affektive samlevariabler for 9. klasse i grunnskolen, 2. klasse i videregående skole, allmennfag i videregående skole og internasjonalt gjennomsnitt for elever i videregående skole. For de fleste land er skåre for allmennfag en bedre sammenlikning med de internasjonale tallene enn hele det norske 2.-klasseutvalget.

Tabell 8.2: *Samlevariabler for demokratisk beredskap og engasjement. Gjennomsnittskåre for 9. klasse, 2. klasse i videregående skole, allmennfag og det internasjonale gjennomsnittet for videregående skoler*

	9. kl. gr.sk.	2. kl. vgs.	Allm.- fag	Int. gj. snitt
Samlet kognitiv skåre	103	122	130	118
Kunnskaper om demokrati	103	118	122	117
Ferdigheter	103	116	123	112
Kunnskaper om økonomi		103	110	101
Den representativt orienterte samfunnsborger	9.3	9.4	9.5	10.0
Den deltakerorienterte samfunnsborger	10.2	10.3	10.3	9.9
Statens ansvar for velferd, miljø og lov og orden	10.0	10.5	10.6	10.5
Statens ansvar for arbeid og økonomi	9.6	10.0	9.9	10.3
Positive holdninger til nasjonen	9.9	9.6	9.4	9.9
Støtte til innvandreres rettigheter	10.3	9.8	10.2	9.9
Støtte til kvinners rettigheter	10.9	11.1	11.4	10.4
Tillit til myndighetene	10.8	10.3	10.5	9.6
Framtidig representativ politisk deltakelse	9.7	9.5	9.7	10.0
Betydningen av elevdeltakelse	10.3	10.0	10.2	10.3
Opplevelse av åpent klasseromsklima	10.6	11.2	11.3	10.5

Noen viktige spørsmål

Undersøkelsen viser til dels betydelige forskjeller mellom 14- og 18-åringenes skårer for demokratisk beredskap. Kan disse forskjellene tilskrives alminnelig modning eller formell læring?

Kartleggingen viser også at mange elever i flere sammenhenger svarer nesten vegrende når de møter ordet *politikk* i utsagnene, som om de da skremmes fra å ta stilling. Hva kan være grunner til dette?

Et siste spørsmål gjelder de elevene som gir uttrykk for holdninger og oppfatninger som går på tvers av det kultur, samfunn, skole og læreplaner definerer som mest ønskelig. Det gjelder for eksempel motstand mot kvinners og innvandreres rettigheter, etnosentrisk nasjonalisme og passivt

samfunnsborgerskap. Representerer slike oppfatninger en trussel mot demokratiet, eller er de tvert imot nødvendige betingelser for et levende demokrati – som lever av uenighet, motstand og ulikheter i oppfatningen av «verden»?

Modning og læring

Undersøkelsen av 18-åringene viser – som forventet – at de har en bedre og i mange tilfeller noe mer avklart demokratisk beredskap enn 14-åringene. Skyldes forandringen alminnelig modning eller formell læring? Alternativt spurt: er det mulig å bestemme den relative betydning av modning og læring i utviklingen av de unges politiske bevissthet?

Modelltenkningen som har gitt et utgangspunkt for Civic-undersøkelsen; jf. den såkalte oktogen-modellen i fig. 1, kapitel 1, er i en viss forstand statisk. Den viser til en rekke sosiale og kulturelle instanser som antas å påvirke unge menneskers politiske kunnskaper, oppfatninger og holdninger. Men den gir ikke noe bilde av mekanismer som er virksomme i *utvikling* og *forandring* av en demokratisk beredskap. Mackey (Mackey 1991) viser hvordan mye av tenkningen omkring unge menneskers *politiske sosialisering* er inspirert av Lawrence Kohlbergs beskrivelse av overganger i barns *moralske tankegang* og etiske dømmekraft (Kohlberg 1979). Med forankring i Piagets utviklingsteorier, mente Kohlberg å kunne påvise at barns etiske bevissthet utviklet seg over tre nivåer, fra en sterkt individualistisk og egosentrisk mål-middel moral, via en orientering mot forholdet til andre som «snill gutt» og «søt pike», til et nivå der barn og unge ser lov og orden i et mer samfunnsmessig perspektiv og blir i stand til å tenke i forhold til universelle etiske prinsipper. I Kohlbergs skjematiskering skjer det store spranget i dette forløpet ved 14-årsalder:

(...), at about age 14, there is a dramatic change in the capacity of teenagers to think about social phenomena. At this time, many adolescents begin to think abstractly and are able to engage in thought processes that characterize adult thinking (Mackey op cit).

Hvis evnen til å tenke mer abstrakt om sosiale fenomener setter inn ved ca. 14-årsalder, er det ikke overraskende at 18-åringene i Civic-undersøkelsen i større grad enn 14-åringene slutter seg til allmenne prinsipper når de bedømmer *hva som er bra og dårlig for demokratiet*, og når de er mer nyanserte i sine *holdninger* enn 14-åringene: de yngste befinner seg i begynnelsen av et løp som innebærer større evne til «voksen» abstraksjon, mens de eldste står midt opp i det. Det er nesten unødvendig å si at denne utviklingsforskjellen i tenkeformer samtidig innebærer et *læreforløp* som disponerer for at 18-åringene også har bedre *kunnskaper* om demokratiet og bedre *ferdigheter* i å tolke politisk kommunikasjon. Med henvisning til Connell (Connell 1971), og anvendt på unge menneskers *politiske sosialisering*, antyder Mackey at de unges tenkemåter

utvikler seg fra en barnlig intuisjon, over en primitiv realisme via evne til å konstruere en politisk orden ved 11-årsalder, og til beherskelse av ideologier senere i tenåringstiden. Connell illustrerer tankegangen med at barn etter 11 er i stand til å utforme og tenke i politiske hierarkier med hensyn til posisjoner og makt, men at bare få unge mennesker har utviklet evnen til ideologisk tenkning ved midten av tenårene. Disse, hevder han, kommer fra «highly politicized homes»; i vår språkbruk ved hjem med en høy kulturell kapital. Dette er et synspunkt som synes å bli bekreftet av data i Civic-undersøkelsen: svært mange av elementene i 18-åringenes demokratiske beredskap slik de er kartlagt her, varierer positivt med faktorer i elevenes hjemmebakgrunn.

Det er karakteristisk for Mackeys fremstilling av unge menneskers politiske sosialisering at den hovedsakelig knyttes til endringer i *alder*, og at den ikke prøver å bestemme nærmere betydningen verken av personlig eller kognitiv modning eller av formell undervisning i politiske emner. W. Paul Vogt (Vogt 1997) viser at forskningen omkring betydningen av formell undervisning i for eksempel *toleranse* som demokratisk holdning, er tvetydig. Han går så langt som å si at

although education increases tolerance, courses specifically designed to do so usually had little measurable effect (Vogt ibid).

Men det kan uten tvil påvises en sterk sammenheng mellom utdanningsnivå og toleranse. Undervisning og – ikke minst – et åpent, aksepterende og demokratisk klima i klasserommet «virker», men det er svært vanskelig å vise til hvilke mekanismer i dette bildet som faktisk påvirker eller forandrer elevers demokratiske beredskap. Heller ikke Civic-undersøkelsen kan det. Men den viser at det er klare samvariasjoner mellom elevenes opplevelse av undervisnings- og skolefaktorer som antas å ha betydning for demokratisk dannelse, og elementer i deres hjemmebakgrunn. Det ser altså ut til at *samspillet* mellom alder, personlig og kognitiv utvikling, undervisning og hjemmebakgrunn er avgjørende for hvordan elevens demokratiske beredskap organiseres. Likevel viser Mackey interessant nok til at det viktigste bidraget til forskning om undervisning og politisk sosialisering, vil være å rette oppmerksomhet mot hvordan tenåringer *oppfatter* og *erkjenner* sin sosiale verden og hvordan de *velger* å sette ord på og *fortolke* den (Mackey op cit). Et slikt valgperspektiv, som betoner betydningen av *actors point of view* og individuell konstruksjon av *mening* i politisk kunnskaps- og holdningsdannelse, er kanskje noe av det vi ser konturene av når 18-åringene i Civic-undersøkelsen skårer lavere enn 14-åringene for støtte til innvandreres rettigheter. En slik «negativ» forskjell var ikke forventet, men den er neppe uforståelig – nettopp fordi 18-åringene er i ferd med å tre ut av «snill gutt og søt pike»-tenkningen, og mer aktivt undersøker og konstruerer en egen posisjon vis à vis sosiale og politiske forhold. Igjen: kunnskap, oppfatninger og holdninger er ikke bare

avhengig av det stimuleringsgjør med eleven, men av det eleven gjør med stimuleringsgjør.

Politikk og politikere

På en rekke spørsmål som inneholder begreper som politikk og politikere svarer den norske elevene med lavere tilslutning enn forventet og ønskelig. Det kan virke som den politikerfiendtlighet og forakt som vi kjenner fra voksenverdenen også har tatt tak i mange unge.

Det kan være at elevene assosierer politikk med partipolitikk og at de ikke får tak i det brede politikkbegrepet som brukes i undersøkelsen som synonym for samfunnsspørsmål. Media beskriver ofte partipolitikken som preget av mange løfter og av krangling mer enn diskusjon. På samme måte kan det være at politikere assosieres med løftebrudd, med smålighet og med tendenser til å mele egen kake, slik dietthistorien fra Stortinget i august 2002 er et eksempel på (VG 20.8.02). Mediene har lett for å framstille politikk og politikere på denne måten – fortjent eller ufortjent.

En annen forklaring kan være at elevenes lave interesse for politikk og politikere har røtter i den politiske agendaen. Politikken inneholder ikke lenger klare visjoner om hva slags fremtid vi kan eller skal velge skriver Engelstad (2001) i en artikkel om ungdom og makt. Politikk i dag retter seg først og fremst mot justeringer av samfunnet slik det er akkurat nå. Han kaller det en horisontforskyvning som kan få merkbare følger for ungdoms engasjement, når vi vet hvor viktig store og prinsipielle spørsmål som miljø og menneskerettigheter er for unge mennesker.

En tredje forklaring antydes også av Engelstad: Liberal oppdragelse og stor toleranse som vårt samfunn er preget av, kan føre til likegyldighet. Mindre disiplinering gir økt risiko for tilbaketrekning fra politisk interesse og virksomhet.

Et betimelig spørsmål knyttet resultater i Civic-undersøkelsen, er hvordan det er mulig samtidig å ha relativt høy tillit til myndigheter og lav tillit til politiske partier. Vet ikke elevene at Stortinget er fullt av politikere og at regjeringen er satt sammen av politiske partier? Det er mulig at 18-åringene skiller mellom partier i posisjon og i opposisjon: Partiene i posisjon fyller de organer som administrerer et velferdssamfunn med gode levekår for alle grupper i befolkningen. Samfunnet går i en viss forstand på skinner, og elevene har tillit myndigheter som administrerer dette samfunnet. «Det gode samfunn» er en realitet for de aller fleste (tross faktisk økende forskjeller i inntekt og levekår i Norge gjennom de aller siste årene). Dermed får den partipolitiske strid mellom partier i opposisjon noe unødvendig og slitsomt og lite relevant over seg, og de unge definerer seg gjennomgående ut av den: hva skal man med kamp mellom

partier i et samfunn der fremtiden er *nå*, der *øyeblikket* er den viktigste tidsenhet og der *umiddelbar* behovstilfredsstillelse synes å være den viktigste verdi for store grupper av unge; dels som en refleks av voksensamfunnets verdi-orienteringer (Skårderud 1998). Partipolitisk engasjement og arbeid tilhører dessuten det den svenske statsviteren Erik Amnå har kalt «langsomhetskulturer» (Amnå 2002). I lys av det hastighetsperspektiv Finn Skårderud kaster over det sen-moderne samfunn, blir et slikt engasjement mindre attraktivt. Men det utelukker altså verken engasjement eller aktiv deltakelse for saker på ad-hocbasis. Og det utelukker heller ikke klare forestillinger om hvordan en samfunnsborger bør være.

Et dilemma for skolen

En del elever har holdninger til nasjonen, kvinner, innvandrere og ikke minst myndigheter og politiske partier som ikke alltid er like ønskelig. På den ene siden er dette bra for demokratiet. Det ville vært betenkelig om bare ett syn kom til uttrykk. Et kjennetegn på demokrati er at hver enkelt skal få gitt uttrykk for sine meninger, og gjennom dialog vil det beste argument bli styrende for hva som vedtas. Et rungende enighet hindrer det skjøre demokratiet i å vedlikeholde og fornye seg. Uenighet, selv om helt sentrale spørsmål, gir ladning til demokratiets vedlikehold og vekst. Poeten Paul Valéry sier noe av det samme på en litt annen måte: *To farer truer stadig verden: orden og kaos.*

Hadde alle elevene gitt uttrykk for de «rette» oppfatninger og holdninger, kunne man begynt å lure på om skolen *var* demokratisk - eller om den drev en form for hjernevasking slik at alle visste hva de skulle gi uttrykk for, uten nødvendigvis å mene det.

Samtidig *er* det forskjell på hvilke oppfatninger og holdninger vi ønsker å fremme i et demokrati. Selv om det er bra med meningspluralisme, er det ikke dermed sagt at skolen skal ha et fullstendig liberalt syn. Læreplaner gir klare føringer om hva man i Norge oppfatter som en god voksen samfunnsborger. Dette synet skal skolen stå for og arbeide mot slik at det internaliseres i elevene. Dette arbeidet blir desto viktigere når det i enkelte klasser blir mange som har oppfatninger og holdninger som bærer preg av ensretting, undertrykkelse og rasisme.

Kartleggingen tyder på at det er flere gutter enn jenter som har oppfatninger og holdninger som ikke er i tråd med demokratisk tradisjon. Jentene derimot, er i flertall når det gjelder å krysse av for *vet ikke*. Dette er også en gruppe som stiller skolen overfor et problem: de passive elevene. Også denne gruppen kan representere en fare for demokratiet dersom den vokser seg stor.

Undersøkelsen viser imidlertid at disse gruppene er marginale, og at de aller fleste elevene har oppfatninger og holdninger som synes å trygge demokratiet.

Videre bruk av dataene

Civic-undersøkelsene er omfattende og har samlet mange data som belyser situasjonen blant elever i videregående skole på en rekke demokratirelaterte områder. I denne rapporten er bare en del av dataene og mulighetene for analyse benyttet, og både Civic-gruppen og andre vil gjøre sekundære analyser av materialet. Dataene blir frigitt til bruk av alle interesserte ved utgangen av 2003.

En rekke spørsmål og resultater fra undersøkelsen vil bli lagt ut på Internett høsten 2002. Det blir gjort for å spre resultatene og for at de skal kunne brukes i undervisning. Undersøkelsens spørsmål, utsagn og tilnærminger kan brukes som kartleggingsredskap for preforståelse av elevenes demokratiprofil og som samtale- og diskusjonsknagger. I tillegg til stoff fra undersøkelsen vil det også bli lagt ut annet fagdidaktisk relevant stoff som kan brukes i demokratiopplæringen i skolen.

KAPITTEL 8	231
OPPSUMMERING OG KOMMENTARER	231
<i>Hovedresultater</i>	231
Hovedtrekk ved elevenes beredskap	231
Hovedtrekk ved elevenes engasjement	233
<i>Skole, undervisning og lærere</i>	234
Hovedtrekk ved elevenes og lærernes oppfatning av skolen	234
<i>Sammenlikninger og sammenhenger i materialet</i>	236
Betydningen av bakgrunnsvariabler	236
Betydningen av kognitiv skåre	237
2. klasse i videregående skole sammenliknet med 9. klasse i grunnskolen	238
Allmennfag sammenliknet med yrkesfag	240
Norge i forhold til andre land	241
Den norske demokratiske gjennomsnittseleven	242
<i>Samlevariabler i undersøkelsen</i>	242
<i>Noen viktige spørsmål</i>	243
Modning og læring	244
Politikk og politikere	246
Et dilemma for skolen	247
<i>Videre bruk av dataene</i>	248